

Кривобок О.П.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Крупенко О.В.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Страшко Є.М.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ВОЄННЕ ЛИХОЛІТТЯ 2022 РОКУ ОЧИМА СЕЛЯН ІЧНЯНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Стаття підготовлена за матеріалами проекту усної історії «Сільські громади Чернігівщини в умовах війни та окупації. Досвід виживання і боротьби», метою якого є збір усних свідчень жителів сільських населених пунктів територіальних громад Чернігівської області, які пережили досвід окупації російськими військами у лютому-березні 2022 року. Авторами проаналізовано матеріали усних інтерв'ю, зібраних на території Ічнянської територіальної громади Чернігівської області упродовж польового сезону весни-осені 2023 року.

У ході польової роботи було опитано різні соціальні категорії населення, зокрема, не лише пенсіонерів, найбільшої частини мешканців, але й медиків, соціальних працівників, учителів, службовців, підприємців. Такий підхід дозволив дослідникам представити різні життєві історії, спогади сільських мешканців про пережите у ті страшні часи. Головною метою інтерв'ювання було зафіксувати пережитий селянами досвід війни. Саме цим визначався підбір питань і цільові установки опитування. Виявилось, що соціальний досвід сприйняття війни у селян виявився доволі різним. Навіть в одному селі спостерігалось полярне сприйняття і переживання тих же самих подій.

У поданій статті розглянуто три важливі аспекти змісту відповідей респондентів. По-перше, це очікування мешканців сільських населених пунктів напередодні 24 лютого 2022 року. По-друге, це аналіз їхніх реакцій на початок широкомасштабного вторгнення росіян. По-третє, це висвітлення участі селян у допомозі українському війську упродовж сорока днів наступу російських військ на Київ та їхнього відступу (чи втечі) до державного кордону.

У ході дослідження було зроблено висновки про те, що населення в переважній більшості не вірило, що почнеться війна, хоча такі чутки ходили. Крім того, перші дні війни, окупація стали серйозним соціальним потрясінням для всіх, вплинули на емоційний стан, побут і повсякдення, громадську думку, міжлюдські стосунки, соціально-економічне становище, громадську активність. Автори дійшли висновку, що усні свідчення такого змісту є вагомим джерелом вивчення соціопсихологічного стану, в якому перебували люди на початку війни.

Ключові слова: повномасштабна війна, російська окупація, усні свідчення, інтерв'ю, Ічнянська громада, аграрія, сільські жителі.

Постановка проблеми. Лютий 2022 року назавжди розділив життя українців на до та після. Очевидним є те, що Україна після повномасштабного вторгнення росіян почала асоціюватися вже з країною, яка за будь-яку ціну прагне відстоювати свободу, незалежність та боротися за демократичні цінності. Українське суспільство показує світові приклад безпрецедентної самооболітації, відповідальності та жертвності. Ми стали сильною нацією, яка розуміє, що навіть коли РФ припинить обстріли мирних міст та ракетний терор, війна не

закінчиться. В пам'яті людей, незважаючи на вік, стать, соціальний статус, назавжди закарбуються ті жахіття, які чинять окупанти на нашій землі. Саме усні свідчення, історія у розмовах дозволяє зберігати і підтримувати живу колективну історію [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші видання про війну на Чернігівщині, як вірно відзначила Ольга Бежанова, за жанром часто знаходились на межі літератури та журналістики [9, с. 663]. Спогади, збірки публіцистики,

інтерв'ю та інші книги на цю тему розміщено у відповідному розділі на сайті наукового журналу «Сіверянський літопис» [7]. Серед них виділяються науково-популярні праці М. Жирохова про військові дії в районі Чернігова [3], П. Солодовника, яка поєднує хронікальний виклад війни і опис злочинів російських окупантів у Чернігівській області [11]. Збірник публікацій ічнянської газети «Трудова слава» характерний тим, що до нього ввійшли матеріали не лише про події російського вторгнення 2022 року, але й про пожежу на одному з найбільших військових складів України у селищі Дружба на Ічнянщині у 2018 році [2].

Дослідженням злочинів російських окупантів на території Чернігівської області тривалий час займаються правозахисні організації. Серед них варто відзначити роботу Освітнього дому прав людини в Чернігові (за підтримки Української Гельсінської спілки з прав людини). Їхні звіти мають важливе значення як для притягнення до відповідальності агресора, так і для історії війни на Чернігівщині [4; 5].

Значного поширення сьогодні набувають праці, присвячені спогадам людей про початок повномасштабного вторгнення. Це своєрідна жива ілюстрація того, що вони переживали, як сприйняли цю чорну звістку, як змінилося їхнє ставлення до буденних, здавалося, речей: їжі, води, світла, тепла, спокою. Особливо це важливо показати на прикладі окремих територіальних громад. У працях вітчизняних істориків О. Воробей, О. Березовської, К. Литвин, О. Шевчук подаються свідчення жителів Чернігівщини про особливості воєнного повсякдення [1]. Цінним є колективне видання, присвячене проблемам війни та її сприйняття чернігівцями у 2022 році [8].

Загалом більшість зазначених праць зосереджує увагу на територіях північної Чернігівщини, особливо найближчих до обласного центру. Це природно з огляду на визначну роль оборони Чернігова у воєнних подіях лютого-березня 2022 року. Проте, залишається потреба у науковому вивченні й інших частин регіону, що перебували на шляху наступу російських військ на Київ з боку Сумщини. Однією з таких була Ічнянська територіальна громада.

Підсумком польової роботи 2023 року в Ічнянській територіальній громаді стала публікація 63 інтерв'ю мешканців із 11 сіл [10]. Матеріали збірника слугують основним джерелом для нашого дослідження щодо впливу військової агресії росії на життя сільських мешканців обраної громади. Предметом аналізу стали інтерв'ю рес-

пондентів у сільських населених пунктах, що знаходились у зоні бойових дій або на шляху пересування російських військових колон наприкінці лютого – березні 2022 року.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати на матеріалі проведених у 2023 році опитувань сприйняття селянами південного сходу Чернігівщини російського вторгнення в регіон у 2022 році. Головними завданнями при цьому поставлено аналіз інформації про очікування респондентів напередодні дня вторгнення 24 лютого 2022 року, сприйняття ними першого дня війни і появи російських військ у своїй місцевості, участь селян у допомозі українському війську.

Виклад основного матеріалу. На початку розглянемо відповіді на питання про **очікування населення напередодні 24 лютого**. Більшості респондентів було поставлено запитання, чи очікували війну (тобто широкомасштабний наступ російських військ) і чи готувались якимось чином до неї. Відповіді на це питання були різними. У селі Вишнівка передчували або очікували можливу війну двоє опитаних респондентів, не передбачали 4. У селі Сваричівка троє опитуваних не очікували саме такого значного масштабу військових дій. «Я не вірив до останнього дня, що .. в такому об'ємі можуть піти. Ну там якісь малі, а от так щоб поперли – не вірилось» – виразився один із них [10, с. 342]. Відповідно, вони й не готувались до цього. Інші двоє осіб, що тимчасово перебували в селі у період окупації, не вірили і не готувались.

У селі Припутні опитувані респонденти не вірили у можливість початку військових дій, хоча знайомі їх попереджали: «готуйтеся, бо війна буде». Тим не менше, одна з опитаних підкупувала деякі продукти з огляду на ці розмови [10, с. 261].

Село Дорогинка. На думку старости, ніхто не передбачав можливого вторгнення. Він же уточнив, що взагалі селяни таку можливість розглядали («50 на 50 що щось має статися»), «але ніхто не думав, що це пройде Дорогінкою» [10, с. 15–16]. 4 респонденти цілком розділили думку старости. Два ж навпаки, повідомили, що війну очікували (але при тому якісь товари, продукти підкупувала в очікуванні війни лише одна з опитаних).

У селі Бакаївка 6 опитаних не очікували війни і не готувались. Але одна сім'я призналась, що очікували у тому плані, що готувались до можливої евакуації їхніх дітей у село з Києва. У Комарівці мова про це була тільки з одним респондентом, який повідомив, що війни не очікував. Опитува-

ний у Томашівці відповів, що взагалі «ясно було й дураку, що шось да буде... Ну на це время ніхто не розщитував» [10, с. 198].

Крупичполе. Староста призналась, що напередодні відчувала тривожність, але не вірила. Інші три респонденти не вірили і не готувались. В Івангороді це питання було поставлено двом респондентам, які відповіли, що очікували війну.

У Більмачівці двоє опитуваних не вірили, що розпочнеться війна (одна з них при цьому сказала, що її попереджали знайомі), одна ж, навпаки, була переконана у цьому.

Село Рожнівка. Директор ліцею повідомив, що «усі чекали, тільки не вірили», пояснюючи це впливом змі. Продукти на всяк випадок він підкуповував. Інші три респонденти не передбачали можливої війни.

Аналогічні відповіді, як і в попередніх населених пунктах, дали респонденти із сіл Городня та Ольшана. Двоє із них передбачали можливість вторгнення, сім – не передбачали.

Таким чином, на поставлене питання у ході інтерв'ювання жителів Ічнянської громади дали відповідь 51 особа. Із них передбачали можливість повномасштабного вторгнення російських військ 13 опитаних. 32 респонденти категорично твердили, що не передбачали. 6 осіб дали компромісну відповідь, стверджуючи, що взагалі передбачали можливість військового зіткнення, але не чекали такого масштабу. Разом із тим, якісь дії, пов'язані з практичною підготовкою до можливого стану війни, здійснювали лише 5 осіб.

Варто відзначити те, що практично ніхто із опитуваних не ставився до попереднього стану як до воєнного. Тільки двоє (у Бакаївці та в Ольшані) звернули увагу, що війна розпочалась уже з 2014 року.

Сприйняття початку російської агресії.

Спочатку проаналізуємо першу реакцію селян на повідомлення про війну. Переважна більшість родин, які мали дітей або близьких родичів у великих містах, негайно з ними зв'язалися і постарались забрати додому в село. Вони очікували, що за більші міста, зокрема столицю, будуть напружені бої. «...ми вирішили, що Ніжин це небезпечніше чим село, і вирішили виїжджати» – розповів один із мешканців Дорогинки. Його реакція не була винятковою, він згадав, що з Ніжина, який потерпів від російського ракетного удару у перший же день війни, жителі виїжджали масово¹. Аналогічні

¹ Респондент Д-61 говорив: «... очереда, машини на заправках стоять, і потік машин іде на вихід [із Ніжина]. І коли ми вже минаємо Хвилівку, тут цілий потік у сторону Прилук» [10, с. 84].

свідчення маємо у Бакаївці, Комарівці, Припутнях та інших селах. Найбільш показове у цьому плані інтерв'ю сім'ї з Ніжина, які ввечері 24-го лютого виїхали разом із знайомим у село Сваричівку, щоб перечекати тут кілька днів, а вже наступного дня виявили, що єдина дорога із села стала головним маршрутом пересування російських військових [10, с. 350].

Селяни, які не мали близьких родичів у містах, здебільшого звернули увагу на поповнення запасів. «... хліба тут не було, дак їздили в сусіднє село по хліб» – так просто виразилась мешканка села Вишнівки [10, с. 317]. Про купівлю продуктів згадують вчителька з Дорогинки, опитаний із Бакаївки (запис Б-51). Про закупівельний ажіотаж у сільських крамницях повідомляють декілька респондентів. Ось слова одного з них (село Більмачівка): «Перше, що пришла я в магазин.. і всі бігали за хлібом, всі хліба, хліба. Ну і тоді ж почали всі продукти, і борошно – розбірать все» [10, с. 465]. Хоча були й такі, хто у перший день у шоковому стані не звернув на це першочергову увагу. Вчителька з Дорогинки свідчила: «Пішли в магазин – в магазині вже все розібрали. А я просто не вірила, думаю: як це буде війна, що оце стіки.. Ми не думали, що буде окупація. Я взяла кілограм пряників, бо не було вже хліба, там цукор узяла, ну не набирала отако.. шоб сумки – і прийшла додому» [10, с. 47].

Сприйняття перших російських військових було різним. У селах не зафіксовано зібрань мешканців, які б намагались влаштувати мітинги, зупиняти колони, як це було у перші дні в Ічні або в Бахмачі. Поява перших колон була настільки несподіваною для жителів сільської глибинки, що значна частина їх просто не знала як себе вести і що думати. Співрозмовниця з Дорогинки говорила про це: «У мене в голові була думка що це.. ну шось таке показове, знаєте. Якась постанова, якась театральне дійство: поїдуть – повернуться назад чи не повернуться» [10, с. 59]. Мешканка села Припутнів згадувала: «Поначалу ми все сприймали смішками, пока не пошли колони селом. Ми якось не вірили, що це вже війна» [10, с. 269].

А ось реакція сім'ї у Вишнівці: «Отак в око зирк – танки йдуть... Брат зразу – раз, і вибіга. Машина ж на вулиці стоїть... став, стоїть там. А ми в вікно з невісткою дивимся. Тоді...: а ходім і ми на вулицю. Стоїмо, ще роти пороззявляли, дивимось» [10, с. 296]. Мешканці сусіднього Крупичполя згадували: «... ми всі ніби діти ходили через городи, ходили, дивилися, фотографували...» [10, с. 362].

Проблема полягала також у тому, що не всі селяни розібрали відразу, чії саме колони з'явилися. Один із респондентів пригадував уривок розмови на сільській фермі у цей момент. «... дивлюся, машини їдуть, хлопців питаю, що за цей, вони кажуть: «Да наши наверно». Я кажу: «Вряд лі, потому що без флагів. Наші обично з флагами їдуть. Значить кацапи» [10, с. 199]. Аналогічні спогади опитуваної із Ольшани про зустріч із першою колоною росіян 26 лютого: «І колони їдуть, дак один чоловік каже: «Це наверно на Київ їдуть наші». Ми даже не могли понять, що це йде колона руських» [10, с. 537]. Подібні свідчення зафіксовано також у Бакаївці.

Там, де селяни були заздалегідь попереджені, реакція була більш стриманою і боязкою. Так, у Городні інформація про рух першої колони була повідомлена (принаймні частині селян) під вечір 25-го лютого. Мешканці будинків над дорогою наступного ранку поховались у ямі на городі, потім під час руху колони вилізли, але стояли за парканом [10, с. 522–523].

Реакція на російських військових у селян була різною. Значна кількість вела себе розгублено. Але у той же час чимало селян відразу почали дзвонити знайомим, на номери екстрених служб тощо і повідомляти про рух ворожої техніки². Втім, про це далі. Власне сприйняття перших днів окупації теж було різним. Жоден із опитуваних не повідомляв про якісь випадки співчуття до росіян, розмов із ними. Взагалі на контакт із окупантами селяни намагались не йти³. Одиначний випадок доброзичливого спілкування з росіянами місцевого мешканця зафіксовано в Ольшані. Але розбіжності у сприйнятті окупантів були значні. В одному селі жінка згадувала: «Усі їх [росіян] ненавиділи і хотіли, щоб скоріше їх наші вигнали» [10, с. 269]. В іншому ж селі, на думку респондента, люди були спочатку байдужі. «.. тоді, у перші дні, як вони [росіяни] тільки зайшли... якби, не дай Бог, не дай Бог, тоді встановилася їхня влада, люди б це сприйняли нормально. Зараз 99% людей робили б усе, щоб не встановилася та влада» [10, с. 554].

Участь у допомозі українському війську. Певна частина селян були завчасно сповіщені за кілька годин про можливу появу колон російської військової техніки. Найактивніші з них, здебіль-

² «Як перша колона пішла, я бігом набрала 101, позвонила дівочкам...» Запис К-21. [10, с. 163].

³ Характерні спогади мешканців Вишнівки: «Сусідка була випивша добре, дак перебігає дорогу перед БТРом.. дак він то зупинився, щоб не задавить же. Ще вона помахала йому, от, бо вона ж п'яна». Запис В-12. [10, с. 273].

шого під керівництвом старост, розпочали завалявати дороги по шляху російських колон спиляними деревами, щоб виграти мінімальний час для облаштування оборони Ніжина, Прилук та інших важливих пунктів області. Такі дії проводились на дорогах біля Дорогинки, між Припутнями і Вишнівкою, біля мосту через Удай під Припутнями. Зупинити добре споряджену військову колону надовго такі завали не могли. Але коли саме вранці 25 лютого українські військові мінували міст через річку В'юницю у селі Хвилівка перед Ніжином, навіть затримка на пару годин російського просування виявилася українською.

Згодом окремі сільські громади використовували завали спиляних дерев для перешкоджання проїзду російської військової техніки новими маршрутами. Так, наприклад, було завалено дорогу, що вела до села Андріївки. Селяни свідчили, що російські військові доїхали до завалу, але долати його не стали і повернули назад. Очевидно, оскільки транзитної дороги через село далі не було, вони не стали ризикувати. Аналогічний випадок зафіксовано у селі Івангород, де селяни завалили польову дорогу між Івангородом та Фастовцями. Кілька російських БТРів проїхали цим шляхом, але не стали розбирати завал, повернули назад [10, с. 419, 427]. Ще про один такий випадок відомо у селі Ольшана, де місцеві мешканці завалили спиляними деревами одну з доріг, яка вела із села до Ічні [10, с. 530]. Однак росіяни цим маршрутом не користувались.

У кількох селах старости (іноді колишні старости) з активних чоловіків сформували загони місцевої охорони, які патрулювали село, зокрема вночі, стежили за порядком, за дотриманням світломаскування. Важливою частиною їх роботи було стеження за рухом автомобілів. У селі Івангород на дорозі Плиски-Ічня місцеві селяни з ініціативи старости влаштували примітивний пропускний пункт, затримуючи автомобілі, що прямували на Ічню, щоб ті не зіткнулися з колонами російської техніки [10, с. 403].

Поза сумнівом, найбільш масовим видом опору російській агресії серед селян Ічнянщини була передача інформації про рух колон, кількість і різновиди військової техніки українським військовим. Цим займалась досить велика кількість осіб практично в кожному населеному пункті. Менше – в тих, які безпосередньо не були на шляху просування колон (як Бакаївка) або через які колони

рухались лише кілька разів (Городня⁴, Рожнівка). Масові свідчення маємо про передачу інформації у Дорогинці (5 із 7 опитаних респондентів або самі передавали, або говорили про те, що це робив хтось із їхніх родичів або знайомих), Крупичполі, Більмачівці – переважно у більших селах, які знаходились по шляху інтенсивного пересування російської військової техніки. Вибірка респондентів недостатньо репрезентативна, щоб з'ясувати, скільки осіб у тому чи іншому селі займалися передаванням даних, але можна цілком упевнено говорити, що не було жодного населеного пункту на Ічнянщині, звідки українські військові отримували інформацію більш чи менш регулярно.

Слід зауважити тут, що обмін інформацією про рух російської техніки був життєво важливий і для виживання самих селян, для планування їхньої щоденної роботи, вчасного вжиття заходів безпеки та евакуації. Значна частина сільських мешканців отримувала цю інформацію завдяки створеним групам у соціальних мережах телеграм та сигнал. Такі групи для сповіщення були створені за участю старост у Крупичполі, Більмачівці, Рожнівці, деяких інших селах. Там, де груп не створили, селяни користувались звичайним телефонним зв'язком, отримуючи інформацію від родичів, знайомих у сусідніх селах. Мешканка Ольшани свідчила про це: «... передавали, правда ж, із Городні, з Іваниці, з сіл...; з Іваниці передали на Городню, що їде колона. Городнянські люди передали по телефону на Ольшану, що їде колона» [10, с. 537]. Співрозмовниця в селі Городня зазначала про ті дні: «Люди дружно якимось так згуртувалися, і, розумієте, попереджали і казали оце ж. І... з Парафіївки сестра дзвонить... вона нас попереджала теж. Блокпости передавали дуже ті, що в Парафіївці, нашим хлопцям, прилуцьким, бо [син] мені більше з Прилук дзвонив, каже: «Мамко, йти-муть» [10, с. 528].

Взаємодія з українськими військовими і безпосередня допомога їм з боку селян зафіксована у Дорогинці, Івангороді, Крупичполі, Ольшані, Рожнівці, Максимівці, Городні. Переважно це були ті села, до яких відносно легко було дістатися з Ніжина або Прилук – основних центрів опору російській агресії. У Дорогинці було затримано і передано українським військовим російського дезертира. В околицях Городні за участі місце-

вих селян зафіксовано один випадок взяття підрозділом територіальної оборони в полон російської десантно-розвідувальної групи⁵ [10, с. 567]. У Городні та Ольшані було організовано збір продуктів для українських військових, у Монастирищі плели для них сітки. В Ольшані селяни переховували бійців територіальної оборони, поранених у бою 28 лютого в околицях села, і евакуювали їх до безпечного місця [10, с. 557, 561].

Висновки. Таким чином, для більшості мешканців сіл Ічнянщини вторгнення російських військ напередодні 24 лютого 2022 року було цілком неочікуваним або ж маловірогідним. І навіть із тих, хто передбачав таку можливість, дуже мало вживали якихось практичних кроків для підготовки до стану війни, оскільки більшість вважала малоімовірним, щоб військові дії зачепили їхні населені пункти.

Найбільш типовими реакціями селян на повідомлення про війну стали, в першу чергу, прагнення порятувати рідних, убезпечити їх; в другу чергу – забезпечення своєї родини товарами першої необхідності, зокрема продуктами. До російських військових селяни Ічнянщини ставилися стримано, часто вороже.

Думка про те, що від військових дій головним чином постраждають великі міста, була загальнопоширеною і вплинула на те, що значна кількість осіб, які зберігали зв'язок із рідним селом, шукали тут прихисток у першу добу вторгнення. Більшість сіл Ічнянщини наповнились колишніми односельцями, які прибули сюди з Києва, Чернігова, Ніжина тощо. Практично ніхто не очікував, що російські війська буквально за одну добу досягнуть цієї місцевості. Не випадково певна кількість сільських мешканців, побачивши на своїх вулицях ворожу військову техніку, буквально не вірили своїм очам, а в кількох випадках взагалі сприйняли її за відступаючі українські частини. Разом із тим, незначна кількість сільських мешканців отримала інформацію про прибуття російських колон заздалегідь і навіть намагалась уповільнити їх просування.

У цілому можна сказати, що в останні дні лютого значна частина сільських мешканців Ічнянської територіальної громади перебувала в інформаційному вакуумі стосовно подій війни у власній місцевості. Однак дуже швидко почали формуватися «горизонтальні зв'язки» і певна система сповіщень між знайомими з різних сіл, а також сусідами, односельчанами, яка давала змогу

⁴ Але й тут одна з опитуваних повідомляла: «Кожен спостерігав, люди хоть і боялись, але все одне, як цікавість перемагає страх, кожен був зацікавлений, скільки колон – считали, скільки техніки – все доповідали... перші дні всі мешканці звонили.. доповідали, скільки техніки, в яку сторону рухаються, що до чого – все було організовано» [10, с. 516].

⁵ Також усно про це повідомляли інші особи, що не брали участі в опитуванні.

оперативно отримувати повідомлення про рух колон, небезпеку обстрілів тощо. Ця система оповіщення діяла до самого звільнення регіону. Найкраще вона працювала там, де було створено відповідні групи у захищених соціальних мережах.

Одночасно, а можливо і швидше, формувалась мережа зв'язків з українськими військовими, яка охопила практично всі населені пункти. Для точної оцінки її ефективності потрібне дослідження

іншого виду, але можна впевнено сказати, що інформування про рух і кількісні дані російської техніки з боку селян було дуже інтенсивним протягом усього періоду перебування російських військ на Ічнянщині. Іншими видами протидії російським окупантам були завали польових доріг, допомога і співпраця з українськими військовими у виконанні бойових та розвідувальних завдань, евакуація поранених тощо.

Список літератури:

1. Воробей О. «Тепер я дитя війни та баба війни...»: Свідчення чернігівчанки N про життя в оточеному місті (24 лютого – 2 квітня 2022 р.) (запис і публікація О. Воробей). *Український історичний журнал*. 2022. Число 4. С. 175–189. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2022_4_14 (дата звернення: 11.11.2024); Березовська О. «...якщо закінчиться їжа, от як пояснити дітям, що немає?!»: Мешканка Чернігова N про умови життя в місті під час російського наступу (24 лютого-2 квітня 2022 р.) (запис і публікація О. Березовської). *Український історичний журнал*. 2022. Число 5. С. 56–67. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2022_5_7 (дата звернення: 11.11.2024); Литвин К. «Хателась проста волі – і всьо...»: окупація с. Слободи на Чернігівщині очима очевидця (травень 2022 року). *Український історичний журнал*. 2023. Число 1. С. 36–50. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2023_1_4 (дата звернення: 11.11.2024); Шевчук О. «...росіяни у дворі стоять, так умовляю, щоб у полон здались»: Розповідь очевидця про окупацію с. Полуботки на Чернігівщині (24 лютого – 2 квітня 2022 р.) (інтерв'ю записав і підготував до друку О. Шевчук). *Український історичний журнал*. 2023. Число 2. С. 49–59. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2023_2_4 (дата звернення: 11.11.2024).
2. Два лихоліття на Ічнянщині. Публікації газети «Трудова слава» про трагічні події 2018 та 2022 років / Упор. Кривобок О. П. (гол. упорядник), Крупенко О. В., Страшко Є. М. Ніжин, 2023. 112 с. URL: http://siver-litopis.cn.ua/rab/two_disasters_in_Ichnyan_region.pdf (дата звернення: 19.11.2024).
3. Жирохов М. Північний форпост. Чернігівський напрямок, 2022. Чернігів: Княжий вал, 2022. 68 с. URL: <http://siver-litopis.cn.ua/rab/forpost.pdf> (дата звернення: 21.11.2024).
4. Кириєнко Я., Раєвська М., Гламазда В., Васьківська Н., Боднар О. Звіт за результатами моніторингових виїздів з документування воєнних злочинів у Чернігівській області / Чернігів: Десна Поліграф, 2023. 86 с.
5. Кириєнко Я., Корнієнко К., Криницька Н., Гламазда В., Джима Д., Калініна Г. Звіт з документування воєнних злочинів на Чернігівщині / Чернігів: ПВК «Десна», 2024. 104 с.
6. Кісь Оксана. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади URL: <https://utppublishing.com/doi/pdf/10.3138/ukrainamoderna.11.007x> (дата звернення: 11.11.2024).
7. Російсько-українська війна: спогади, факти, свідчення / Бібліотека. *Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал*. URL: <http://siver-litopis.cn.ua/rab08.htm> (дата звернення: 21.11.2024).
8. Чернігів у війні – 2022: голоси очевидців / кер. Олександр Шевчук, наук. ред. Світлана Маховська; ред. група: Ольга Березовська, Олена Боряк та ін. Чернігів: «Десна Поліграф», 2024. 280 с.
9. Чернігів у вогні. Книга третя: Журналісти газети «Чернігівщина» – про війну з російськими загарбниками, героїчну оборону Придесення та України. Чернігів: Видавництво «Десна Поліграф», 2024. 676 с.
10. Сільські громади Ічнянщини в умовах воєнного лихоліття 2022 року / Упоряд. Кривобок О. П. (кер. авт. кол.), Крупенко О. В., Страшко Є. М. Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2024. 615 с.; ілюстр. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/3717> (дата звернення: 19.11.2024).
11. Солодовник П. Боротьба нескорених: хроніка війни і злочини російських окупантів на Чернігівщині. Київ: ВД «Дакор», 2023. 166 с., іл. URL: <http://siver-litopis.cn.ua/rab/Borotba.pdf> (дата звернення: 21.11.2024).

Kryvobok O.P., Krupenko O.V., Strashko Ye.M. THE WARTIME HARDSHIPS OF 2022 THROUGH THE EYES OF THE VILLAGERS OF THE ICHNYA TERRITORIAL COMMUNITY

The article was prepared based on the materials of the oral history project “Rural communities of Chernihiv region in conditions of war and occupation. Experience of survival and struggle”. The goal of the project is to collect oral testimonies of residents of rural settlements of territorial communities of Chernihiv region who experienced the experience of occupation by Russian troops in February-March 2022. The authors of the

article analyze the materials of oral interviews collected on the territory of the Ichnyan territorial community of Chernihiv region during the field season of spring-autumn 2023.

During the fieldwork, various social categories of the population were interviewed, in particular, not only pensioners, the majority of residents, but also doctors, social workers, teachers, employees, and entrepreneurs. This approach allowed the researchers to present different life stories and memories of rural residents about what they experienced in those terrible times. The main goal of the interview was to record the experience of war endured by the peasants. This determined the selection of questions and the target settings of the survey. It turned out that the social experience of the perception of war among the villagers turned out to be quite different. Even in one village, polar perceptions and experiences of the same events were observed.

The article examines three important aspects of the content of the respondents answers. First, it is the expectations of residents of rural settlements on the eve of February 24, 2022. Second, it is an analysis of their reactions to the beginning of the large-scale Russian invasion. Third, it is a coverage of the participation of villagers in assisting the Ukrainian army during the forty days of the Russian troops; offensive on Kyiv and their retreat (or escape) to the state border.

The study concluded that the vast majority of the population did not believe that war would begin, although such rumors were circulating. In addition, the first days of the war, the occupation became a serious social shock for everyone, affecting the emotional state, everyday life and everyday life, public opinion, interpersonal relations, socio-economic situation, and public activity. The authors concluded that oral testimony of this content is a significant source for studying the socio-psychological state in which people were at the beginning of the war.

Key words: full-scale war, Russian occupation, oral testimony, interview, Ichnian community, aggression, villagers.